

ارائه الگوی آمایش سرزمین نواحی ساحلی دریای مکران با رویکرد توسعه و امنیت پایدار

منطقه‌ای (مطالعه موردی: شهرستان‌های چابهار و ایرانشهر)

کیومرث یزدان‌پناه* - استادیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران
بهنام الماسی - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران
لیلا محمدی کاظم‌آبادی - کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران

پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۱۰/۲۶ تأیید مقاله: ۱۳۹۶/۱۱/۲۱

چکیده

یکی از مهم‌ترین عواملی که امنیت یک کشور را تهدید می‌کند، وجود نابرابری‌های فضایی بین مناطق مختلف جغرافیایی آن است. وجود بی‌عدالتی‌های جغرافیایی و توسعه نامتوازن بخش‌های جغرافیایی یک کشور به‌ویژه بین مناطق مرکزی و پیرامونی ممکن است به همبستگی و وحدت ملی آسیب بزند و به بروز تحرکات واگرایانه به‌ویژه در مناطق قومی بینجامد. این مسئله تأثیری سوء بر قدرت ملی دارد. از دیدگاه صاحب‌نظران، از جمله ایساکسون و ماهان، توسعه و امنیت مکمل یکدیگرند. بدین ترتیب، می‌توان امنیت پایدار را مرهون توسعه پایدار، و توسعه پایدار را تضمین‌کننده امنیت ملی دانست. تأمین امنیت ملی کشور در گرو رفع تهدیدهای داخلی و خارجی است؛ از این‌رو آنچه در این میان خلأ به‌وجودآمده در توسعه نامتوازن یک کشور را بهبود می‌بخشد، علم برنامه‌ریزی آمایش سرزمین است. این نوشتار، با هدف ارائه الگوی مناسب آمایش سرزمین، منطقه ساحلی مکران را با تأکید بر برنامه‌های توسعه آتی شهرستان‌های چابهار و ایرانشهر در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، و با رویکرد توسعه و امنیت پایدار منطقه‌ای بررسی می‌کند. روش پژوهش، ترکیبی از تحلیل راهبردی و فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) است. برای پردازش نتایج، از پرسشنامه استفاده شد. بررسی و تحلیل فرصت‌ها و قوت‌ها، همچنین نمایش وضعیت و سیمای سرزمین و توزیع فضایی منابع در منطقه مورد مطالعه، به روش‌های آمار و تحلیل فضایی در نرم‌افزار Arc Gis صورت گرفت. در این مقاله، برای اولین بار در ایران، در مطالعه آمایش سرزمینی و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، مدل و نرم‌افزار پیشرفته و جدید متاسوات به‌کار گرفته شده و الگوهای آمایشی منطقه مورد مطالعه نیز با توجه به دو فاکتور عوامل داخلی و خارجی ارائه شده است. در زمینه فاکتورهای داخلی مشخص شد توسعه محور شرق و جنوب شرق، و موقعیت جغرافیایی راهبردی سواحل مکران در خارج از محدوده پرتراپیک و پرتنش خلیج فارس و تنگه هرمز، بیشترین اهمیت راهبردی را در توسعه دارند. در زمینه فاکتورهای برون‌سازمانی، بیشترین اهمیت متعلق به حضور نظامی آمریکا در منطقه، جریان ارتجاع عربی و محور عربی-آمریکایی، و گسترش و نفوذ جریان‌های ارتجاعی-تروریستی در منطقه است. به‌منظور تدوین الگوی آمایشی در بخش سیاست خارجی بر نواحی نوار ساحلی نیز الگوها و راهبردهایی ارائه شد.

کلیدواژه‌ها: آمایش سرزمین، امنیت پایدار منطقه‌ای، توسعه پایدار منطقه‌ای، ژئوپلیتیک مکران، مدل راهبردی
Meta SWOT مکران.

مقدمه

از گذشته‌های دور تاکنون، دسترسی به دریا یکی از عناصر مطلوب در توسعه‌طلبی کشورها بوده است. تصور می‌شود در اختیار داشتن آب‌های آزاد، شرط ضروری برای رسیدن به قدرت جهانی است (کامران، ۱۳۸۱: ۵۸۶). آلفرد تایر ماهان^۱ (۱۸۴۰-۱۹۱۱)، یکی از نظریه‌پردازان شاخص آمریکایی که چهل سال از عمر خود را در نیروی دریایی این کشور گذراند، «توان دریایی» را اساس قدرت ملی می‌دانست. وی به تئوری قدرت دریایی و راهبرد آن بسیار اهمیت داد و توانست در خط‌مشی نیروی دریایی آمریکا تغییرات مهمی ایجاد کند (عزتی، ۱۳۸۰: ۵۲). به گمان وی، موفقیت برخی از کشورها (مانند بریتانیا) در تصاحب رأس سلسله‌مراتب دولت‌ها، مدیون همین عامل است (لورو-توال، ۱۳۸۱: ۱۹-۲۰). ماهان با ارائه ادله تاریخی محکم نشان داد که ظهور و تداوم قدرت‌های بزرگ در جهان، همواره با تکیه بر قدرت دریایی و از طریق برتری نسبی دریاها صورت گرفته است و در نهایت، نتیجه گرفت که لازمه حکومت بر دنیا، حکومت بر دریاهاست (زرقانی، ۱۳۸۶: ۵۹). از واژه «قدرت دریایی»، تعاریف متعدد و متنوعی ارائه شده است، اما در جامع‌ترین و تازه‌ترین تعریف، قدرت دریایی عبارت است از مجموعه توانایی‌های یک ملت در به‌دست‌آوردن منافع خویش از دریاها و اقیانوس‌ها، با به‌کارگیری آب‌های دنیا، برای مقاصد سیاسی، اقتصادی و نظامی در زمان صلح و جنگ، و دستیابی به مقاصد و اهداف ملی (عزتی، ۱۳۸۷: ۸۰). سواحل و دریاها، از جوانب گوناگون مانند ارتباطات دریایی، انرژی، شیلات، مقاصد امنیتی و نظامی و... در طول تاریخ مورد توجه کشورها بوده‌اند و توسعه آن‌ها نقشی اساسی در توسعه منطقه‌ای و پایدار دارد. در این میان، دولت‌ها همیشه در تلاش بوده‌اند که به‌نحوی به دریا دسترسی داشته باشند. ایران با بیش از ۳۰۰۰ کیلومتر خط ساحلی در شمال و جنوب، جایگاه ویژه‌ای در این زمینه دارد و همین امر، تدوین برنامه‌های توسعه و مدیریت نوارهای ساحلی را ضروری می‌سازد، اما به‌نظر می‌رسد در این جهت، با تجربه سه بار مطالعه آمایش سرزمین و سابقه بیش از شش دهه برنامه‌ریزی در کشور، تاکنون برای این نقاط مهم و راهبردی، برنامه‌ای مدون در نظر گرفته نشده است.

جمهوری اسلامی ایران به دلیل نداشتن راهبرد دریایی و داشتن سیاست بری (خشکی) در برنامه‌ها، هنوز به توسعه قلمرو دریایی و جزایر و بندرهای آن بی‌اعتناست و آثار این غفلت، در جزایر و بندرها مشهود است (کامران، ۱۳۸۱: ۵۸۵). تبلور فضایی این نکته را به‌وضوح می‌توان در ناحیه جنوب شرقی کشور مشاهده کرد. سواحل جنوبی کشورمان شامل حوزه خلیج فارس و دریای عمان، منطقه‌ای بیش از ۲۰۰۰ را کیلومتر دربرگرفته است که ۱۴۰۰ کیلومتر آن در ساحل خلیج فارس و ۶۳۷ کیلومتر آن در ساحل دریای عمان قرار دارد. در این میان، سواحل دریای عمان و به‌عبارتی ناحیه مکران، موقعیت ویژه‌ای را رقم زده است که به‌رغم حساسیت و اهمیت آن، تاکنون در حاشیه قرار گرفته است؛ به‌طوری‌که به‌نظر می‌رسد به‌دلیل تمرکز بیشتر بر بندرها و سواحل خلیج فارس، از این قابلیت‌ها استفاده نشده و توجه جدی به آن صورت نگرفته است. بررسی شاخص‌های مختلف آماری کشور، بیانگر اهمیت و تفاوت‌های آشکار این منطقه با دیگر مناطق کشور است. سطح پایین شاخص‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی منطقه نشان می‌دهد تعامل

1. Alfred Tayer Mahan

این عوامل در ثبات و بی‌ثباتی و از طرف دیگر در تهدیدهای داخلی و خارجی، نقشی تعیین‌کننده دارد. جنوب شرق ایران با داشتن ظرفیت بالای اقتصادی، امنیتی، وحدت ملی، دسترسی، ارتباطات منطقه‌ای و بین‌المللی، کارکرد تولید قدرت را در کشور دارد. در مرزهای شرقی ایران، با وجود امکانات اقتصادی و موقعیت ویژه، اختلافات قومی-مذهبی، ناامنی و فقر مشاهده می‌شود؛ بنابراین، امنیت و همراه با آن، توسعه پایدار، در این منطقه نیز تهدید شده است (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۲). در مجموع، ناحیه جنوب شرق ایران، در عین داشتن ظرفیت و مزیت‌های جغرافیایی زیاد، ضعف‌ها و محدودیت‌های فراوانی نیز دارد. متأسفانه به دلیل نبود توازن و تناسب میان ظرفیت‌های مثبت منطقه از یک سو و ضعف‌ها و جنبه‌های منفی آن از سوی دیگر، توسعه و پیشرفت منطقه با اتکا به ظرفیت‌های داخلی آن به صورت مستقل ناممکن شده است (واثق و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۵).

هدف از این پژوهش، ارائه الگوی آمایش سرزمین نواحی ساحلی دریای مکران با توجه به پتانسیل‌های موجود و چالش‌های پیش‌رو در مناطق چابهار، جاسک، کنارک و در نگاه کلان‌تر، منطقه سواحل جنوب شرقی (دریای عمان) با رویکرد توسعه و امنیت پایدار منطقه‌ای است؛ بنابراین، اهداف اصلی این پژوهش عبارت‌اند از:

- ارائه اهداف الگوی آمایش سرزمین در نواحی ساحلی دریای مکران با رویکرد توسعه و امنیت پایدار منطقه‌ای؛
- بررسی فرصت‌ها و قوت‌ها در الگوی آمایش سرزمین در نواحی ساحلی دریای مکران با رویکرد توسعه و امنیت پایدار منطقه‌ای؛
- شناسایی ابعاد رقابتی مکران در مقایسه با سایر قسمت‌های منطقه؛
- ارزیابی منابع و ظرفیت‌های منطقه براساس دیدگاه مبتنی بر منابع؛
- معرفی عوامل محیطی مؤثر خارج از کنترل سازمان فضایی منطقه؛
- ارائه راهبرد تناسب براساس منابع، قابلیت‌ها و عوامل خارجی؛
- ارائه راهبردهای توسعه داخلی و خارجی؛
- ترسیم نقشه راهبرد توسعه منطقه مکران.

ادبیات پژوهش

مباحث برنامه‌ریزی آمایش سرزمین در کشور ما چندین دهه سابقه دارد و همان‌طور که بیان شد، توجه به آمایش سرزمین در ناحیه مورد مطالعه یعنی سواحل مکران، در دهه اخیر مدنظر قرار گرفته است. مطابق بررسی، پژوهشی منسجم با به‌کارگیری همه رویکردها وجود ندارد. پژوهش‌های پیشین، هریک از دیدگاهی خاص، محور جنوب شرق کشور را مطالعه کرده‌اند.

در این زمینه، پژوهش‌هایی درباره آمایش مناطق مرزی، تحلیل ظرفیت‌های منطقه، ملاحظات امنیتی، رویکردهای آمایشی و... (با مطالعه موردی منطقه جنوب شرق کشور یا به صورت ملی و کلان‌نگر) مورد توجه واقع شد که اگرچه تعداد آن‌ها کم است، نگرش پژوهشگران را وسعت بخشیده است. در جدول ۱، به خلاصه‌ای از این منابع و نتایج آن‌ها اشاره می‌شود:

جدول ۱. پیشینه پژوهش و نتایج آن‌ها

نام پژوهشگر	عنوان	نتایج پژوهش
حافظنیا و رومینا (۱۳۸۴)	تحلیل ظرفیت‌های ژئوپلیتیک سواحل جنوب شرق ایران در راستای منافع ملی (فضای مورد غفلت)	در این پژوهش، مؤلفان در پی تبیین واقعیت‌های جغرافیایی و پتانسیل‌های ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران به‌ویژه کرانه‌های دریای عمان و تأثیر آن بر منافع ملی ایران بوده‌اند. نتایج نشان می‌دهد موقعیت ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران (هم‌جواری با کشورهای پاکستان و افغانستان و قرارگرفتن در مسیر دسترسی به آب‌های آزاد جهان)، شرایط ویژه‌ای برای گسترش مبادلات منطقه‌ای بین‌المللی ایران با کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان فراهم کرده است (حافظنیا و رومینا، ۱۳۸۴: ۵-۲۵).
ابراهیم‌زاده (۱۳۸۹)	مقاله امنیت و توسعه در مرزهای جنوب خاوری ایران و برنامه‌ریزی راهبردی برای آن	در این مقاله با بررسی موقعیت سیستان و بلوچستان و نقش مهم آن در توسعه ایران، تأکید می‌شود که این ناحیه با دیگر بخش‌های ایران پیوند چندانی ندارد و در انزوای جغرافیایی مانده است (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۹: ۱۳۶-۱۴۹).
احمدی‌پور و همکاران (۱۳۹۰)	تبیین عوامل ناامنی در جنوب شرق ایران	در این پژوهش، متغیرهای عوامل ناامنی در منطقه جنوب شرق کشور (سیستان و بلوچستان) با هدف مطالعه عوامل ناامنی در ابعاد داخلی و خارجی و تأثیر آن‌ها در ناامنی جنوب شرق ایران، کاوش و تحلیل شده است. با توجه به نتایج اقلیم خشک، کویر و کمبود آب، همراه با ساختار قبیله‌ای و اجتماعات انسانی کم‌شمار در قالب شهرها و روستاهای پراکنده، سبب نوعی جبر جغرافیایی در زندگی مناطق شرق به‌ویژه جنوب شرق کشور شده است. عوامل داخلی و خارجی، هریک به سهم خود در ایجاد ناامنی جنوب شرق ایران (سیستان و بلوچستان) مؤثرند (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۳-۴۴).
اطاعت و موسوی (۱۳۹۰)	رابطه متقابل امنیت ناحیه‌ای و توسعه‌یافتگی فضاهای سیاسی با تأکید بر سیستان و بلوچستان	مطابق نتایج، امنیت ملی با توسعه و عدالت سرزمینی رابطه مستقیم دارد و نابرابری‌های توسعه بین مناطق مرکزی و پیرامونی، شکاف‌های سیاسی را عمیق‌تر می‌کند. این موضوع در کشورهایی مانند ایران که در حاشیه، تنوع قومی-مذهبی دارند، اهمیت بیشتری می‌یابد (اطاعت و موسوی، ۱۳۹۰: ۷۰-۸۷).
محمدحسینی و علی‌پور (۱۳۹۱)	سنجش تهدیدهای امنیتی در جنوب شرق ایران (با تأکید بر امنیت مرزی)	در این پژوهش، ابتدا بیان می‌شود برقراری امنیت در سیستان و بلوچستان با مسئله مرز در این منطقه به‌شدت گره خورده است و هرگونه برنامه‌ریزی امنیتی برای برقراری امنیت در این منطقه بدون توجه به مرز و مسائل خاص آن، بی‌نتیجه خواهد ماند. مقوله کارکردهای مرزی به‌ویژه کارکردهای امنیتی، با بحث امنیت در جنوب شرق، رابطه مستقیم دارد و تضعیف آن‌ها موجب تضعیف امنیت مرزی و به‌تبع آن تضعیف امنیت منطقه می‌شود (محمدحسینی و علی‌پور ۱۳۹۱: ۱۶۳-۱۹۶).

ادامه جدول ۱. پیشینه پژوهش و نتایج آن‌ها

نام پژوهشگر	عنوان	نتایج پژوهش
حشمتی و همکاران (۱۳۹۳)	ملاحظات دفاعی-امنیتی آمایش سرزمین در کشور (مطالعه موردی: جنوب شرق کشور)	مطابق نتایج این پژوهش، مناطق مرزی شرق کشور از سویی در معرض تهدیدهای امنیتی است و از سوی دیگر ویژگی‌هایی دارد که تعامل میان آن‌ها و تهدیدها، تأثیرات مستقیمی بر روند و برنامه‌های آمایش و توسعه آن مناطق می‌گذارد؛ از این رو به ضرورت ملاحظات دفاعی-امنیتی، از تهدیدهای خارجی تأثیر می‌پذیرد و تحت تأثیر ویژگی‌های عام و خاص محور شرق، در چارچوب اصول آمایش سرزمین قرار دارد (حشمتی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۹-۱۳۰).
واثق و همکاران (۱۳۹۵)	مقاله رهیافت هم‌تکمیلی، مبانی و کارکردهای آن با تأکید بر منطقه جنوب شرق ایران	در این پژوهش، به نحوه اجرای رهیافت «هم‌تکمیلی» به‌عنوان یک الگوی کارکردی و چارچوبی برای حل و فصل مسائل و معضلات پیش‌روی مکان‌های جغرافیایی پرداخته شده است (واثق و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۹-۵۴).

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

چارچوب نظری پژوهش

برنامه‌ریزی فضایی

قانونمند کردن و انتظام فضایی و نیز اجرای اقدامات اثرگذار توسط بخش عمومی و خصوصی برای مکان‌گزینی و استقرار فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی در فضای دوجایی، به وسیله مجموعه فنون و روش‌هایی صورت می‌گیرد که آن را برنامه‌ریزی فضایی می‌نامند (ابراهیم‌زاده و موسوی، ۱۳۹۳: ۷). در این برنامه‌ریزی، تلاش بر آن است تا توسعه فضایی به مفهوم عام، بر تضادهای آشکار در سیاست‌های عمومی که موجب ناپایداری می‌شوند، اثرگذار باشد. به‌طور کلی، برنامه‌ریزی فضایی به‌عنوان یکی از انواع برنامه‌ریزی، علاوه بر داشتن تمامی ویژگی‌های فوق، وجه فضایی هم دارد. منظور از فضا در برنامه‌ریزی فضایی و آمایشی، فضایی کارکردی است که از کنش متقابل عوامل انسانی (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، ایدئولوژی) و عوامل محیطی (انسان‌ساخت و طبیعی) در فرایند زمان حاصل می‌شود (تقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۱).

برنامه‌ریزی فضایی بلندمدت، عمدتاً اهداف و سیاست‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و ملی را دنبال می‌کند. این برنامه، برنامه‌ریزی ساختار کالبدی و فعالیتی سطح مورد برنامه‌ریزی است که به کاربرد فضا، ارتباطات، تسهیلات و... می‌انجامد. برنامه‌ریزی توسعه (برنامه‌ریزی توسعه اجتماعی-اقتصادی)، با ساختار اقتصادی سطح مورد برنامه‌ریزی ارتباط دارد و هدف آن، توسعه اقتصادی است. تفاوت میان برنامه‌ریزی فضایی و برنامه‌ریزی فیزیکی، توجه به مسئله جمعیت و اشتغال در برنامه‌ریزی فضایی است (زیاری، ۱۳۹۱: ۲۲).

برنامه‌ریزی منطقه‌ای

برنامه‌ریزی منطقه‌ای، فرایندی برای تنظیم و هماهنگ کردن برنامه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی، با نیازها و امکانات محله‌ای و منطقه‌ای است (آسایش، ۱۳۸۳: ۲۳). کلودیو پتیت برنامه‌ریزی منطقه‌ای را برنامه‌ریزی برای جامعه می‌داند (زیاری، ۱۳۹۱: ۲۰). به بیانی ساده‌تر، برنامه‌ریزی منطقه‌ای را می‌توان کوششی منظم برای انتخاب بهترین راه‌ها و روش‌ها، به منظور رسیدن به اهداف خاص در یک منطقه دانست. از دیدگاه دیگر، برنامه‌ریزی منطقه‌ای عبارت است از تلاش برای افزایش سطح زندگی مردم یک منطقه یا تلاش برای حداکثر استفاده از منابع کمیاب و به‌کارگیری استعدادهای منطقه. برنامه‌ریزی منطقه‌ای شامل سه مرحله است:

۱. شناخت منطقه و مشکلات آن و تنظیم برنامه توسعه براساس شناخت؛
۲. اجرای برنامه؛
۳. بررسی و ارزیابی طرح.

در نظام برنامه‌ریزی منطقه‌ای، همیشه مسائل و مشکلاتی وجود دارد که باید با هماهنگی و در کنار سیاست‌های کلی کشوری اجرا شود. توسعه متناسب و متوازن منطقه‌ای، مشارکت مسئولان محلی و منطقه‌ای در برنامه‌ریزی یا تعیین راهبرد توسعه شهرها و مکان‌یابی صنایع، از نکاتی است که در قالب برنامه‌ریزی ملی و منطقه‌ای مطالعه می‌شود (شیعه، ۱۳۹۱: ۸۴).

توسعه و توسعه پایدار

توسعه یا گذار از وضعیتی به وضعیت دیگر، عبارت است از تغییر، تحول و پیشرفت (افتخاری، ۱۳۸۲: ۴۱). توسعه و مفاهیم مرتبط با آن، در نیم قرن اخیر، چالش‌های بی‌شماری را در حوزه مطالعات اقتصادی برانگیخته است، اما نظریه‌پردازان، درباره حوزه مطالعاتی آن اتفاق نظر ندارند و تعریف آن به شدت از عقاید، ایدئولوژی و زمان تأثیر می‌پذیرد. در گذشته، تنها به رشد اقتصادی جامعه توجه می‌شد، اما نگرش تک‌بعدی به توسعه، علی‌رغم رشد اقتصادی بالا، شکاف‌های اساسی در جوامع بشری به وجود آورده بود. بدین ترتیب، از دهه ۱۹۶۰ به بعد در مفهوم توسعه تجدیدنظر شد و توسعه با مفهوم چندبعدی مدنظر قرار گرفت. در این نگرش، حمایت‌های محیطی، با معیارهایی مانند امنیت ملی، کامیابی اقتصادی و عدالت اجتماعی و مکانی مدنظر قرار گرفت و هدف آن، رفاه اجتماعی و زندگی شرافتمندانه همراه با آزادی و تصمیم‌گیری برای آینده محیط زندگی بود. همچنین توسعه، علاوه بر ازدیاد ثروت جامعه، تغییر کیفی نظام اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را نیز به همراه دارد (ازکیا، ۱۳۷۸: ۶). واژه توسعه پایدار را اولین بار به‌طور رسمی برانتلند در سال ۱۹۸۷ در گزارش «آینده مشترک ما» مطرح کرد (زیاری، ۱۳۹۰: ۲۰).

با بروز ضایعات زیست‌محیطی و کاهش سطح عمومی زندگی مردم، سازمان ملل رویکرد فوق را به‌عنوان موضوع روز دهه آخر قرن بیستم مطرح کرد. توسعه پایدار یعنی راه‌حلی در مقابل الگوهای فانی کالبدی، اجتماعی و اقتصادی توسعه. بدین ترتیب، توسعه پایدار از بروز مسائلی مانند نابودی منابع طبیعی، تخریب سامانه‌های زیستی، افزایش بی‌رویه جمعیت، بی‌عدالتی و پایین آمدن کیفیت زندگی انسان‌ها در زمان حال و آینده جلوگیری می‌کند. همچنین توسعه پایدار،

برایند نگرش‌های مختلف توسعه است. از این مفهوم نیز مانند مفهوم توسعه، برداشت‌های گوناگون شده است. نکته مشترک تمامی این نگرش‌ها، پایداری متعادل و رسیدن به فرایندی از توسعه است که پایا و بادوام باشد. تعریف عمومی از توسعه پایدار عبارت است از برآورده کردن نیازهای نسل امروز بدون اینکه توانایی نسل آینده در برآورده کردن نیازهایش تهدید شود (Isaksson, 2006: 64).

درواقع، هر تحولی، زمانی پایدار است که محافظ محیط و مولد فرصت‌ها باشد. این تحول نیازمند پیوند ناگسستنی میان اکولوژی، اقتصاد و امنیت اجتماعی است. پیشرفت‌های اقتصادی و شرایط زندگی اجتماعی باید در تطابق با جریان درازمدت حفظ پایه‌های طبیعی زندگی باشند (Thin et al., 2002: 481). اصل پایداری، در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه به‌عنوان هدف کلی مورد تأکید است و هدفی مستمر به‌شمار می‌رود.

امنیت و امنیت پایدار

امنیت به‌عنوان یک مفهوم عام، تمامی شئون و ابعاد زندگی انسان را دربرمی‌گیرد و با بقای نفس و صیانت از حیات و موجودیت انسان پیوند می‌خورد. درواقع، تضمین‌کننده حیات و بقای انسان و موجود زنده است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۴: ۳۲۷). امنیت مقوله‌ای مهم و حیاتی است که مفاهیم پیچیده و متنوعی دارد. تعریف امنیت و دامنه آن، از یک سو پیوندی مستقیم با ذهنیت و درک نخبگان و مردم از آسیب‌پذیری و تهدید دارد و از سوی دیگر، از پیش‌فرض‌های آنان در مقوله‌هایی مانند منافع ملی، مصالح ملی، قدرت ملی و مانند آن تأثیر می‌پذیرد (تاجیک، ۱۳۸۱: ۳۵)؛ از این‌رو، در بررسی مفهوم امنیت، همواره باید به نسبی بودن آن توجه داشت. درواقع امنیت، تابعی از دو متغیر فرصت، و مؤلفه دیگری به نام تهدید است. دو متغیر یادشده همواره با یکدیگر محاسبه می‌شوند. در این میان، باید تهدیدها را زیان‌های امنیتی دانست؛ درحالی‌که فرصت‌ها، سودمندی کشورها در روند تعامل بین‌المللی به‌شمار می‌روند (متقی، ۱۳۸۳: ۹).

رویکرد امنیت پایدار با تمرکز بر راهبردهای پیشگیرانه (و نه انفعالی) بر شناسایی نیروهای اصلی ناامنی و تعارض تأکید می‌کند. اساس رویکرد امنیت پایدار این است که نمی‌توان همه پیامدهای ناامنی را کنترل کرد، اما باید علل ناامنی را از میان برداشت؛ به عبارت دیگر، مبارزه با عوارض (بیماری) مؤثر نیست و به‌جای آن باید خود مرض را درمان کرد. درحالی‌که رویکردهای جاری به امنیت، عمدتاً هنوز «الگوی کنترلی» دارند؛ رویکردی که بر این باور تأکید دارد که ناامنی را می‌توان از طریق نیروی نظامی یا ممانعت کنترل کرد (رحمانی فضلی و سعیدی، ۱۳۹۴: ۲۲). نابرابری‌های منطقه‌ای، به‌ویژه بین مناطق مرکزی و پیرامونی، شکاف‌های سیاسی را عمیق‌تر می‌کند و سبب نارضایتی ناحیه‌ای می‌شود (درایسل و بلیک، ۱۳۷۳: ۲۲۰)؛ از این‌رو به نظر برخی از صاحب‌نظران، توسعه و امنیت مکمل یکدیگرند و با یکدیگر ارتباط متقابل دارند. امنیت پایدار مرهون توسعه پایدار، و توسعه پایدار تضمین‌کننده امنیت ملی است.

از یک سو توسعه و حرکت به‌سوی آن به تقویت مبانی قدرت ملی و در نتیجه امنیت ملی در کشور می‌انجامد و از سوی دیگر، فراهم‌آمدن این امنیت، یکی از بسترهای مناسب را برای توسعه ملی فراهم می‌کند. وجود بی‌عدالتی‌های جغرافیایی و توسعه نامتوازن بخش‌های یک کشور ممکن است موجب آسیب به همبستگی و وحدت ملی، و بروز تحولات و اگراییانه به‌ویژه در مناطق قومی شود که این مسئله تأثیر مثبتی بر قدرت ملی ندارد؛ بنابراین، تأمین امنیت ملی کشور در گرو رفع تهدیدهای داخلی و خارجی است (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۲).

الگو

واژه Pattern به معنای الگو، انگاره، شکل و نمونه، قالب، طرح، منوال و نقش است که در معانی متعددی به کار می‌رود. در تعریفی ساده از الگو می‌توان آن را نمایش نظری و ساده‌شده از جهان واقعی دانست (دهقان، ۱۳۸۶: ۶۵). انسان‌شناسان اصطلاح الگو را دست‌کم از سال ۱۸۷۱ به مفهومی چندجانبه به کار برده‌اند (گولد، ۱۳۷۶: ۹۱). دهنخدا الگو را چنین معنا کرده است: مدل، سرمشق، مقتدی، اسوه، قدوه و مثال. برخی الگو را چیزی معرفی کرده‌اند که شکل یا کیفیت کل را نشان می‌دهد و گروهی آن را پیش‌نویس یا نموداری می‌دانند که راه معمولی انجام‌دادن یک عمل یا رفتار یا ساختار ادراکی را نمایش می‌دهد (هومن، ۱۳۸۶: ۶۵).

توماس کوهن^۱ در کتاب *ساختار/انقلاب‌های علمی*، الگوها را نمونه‌های پذیرفته‌شده تمرینات علمی می‌داند؛ نمونه‌هایی که قانون، تئوری، کاربرد و ابزار را در خود دارد.

آدام اسمیت^۲ در کتاب *نیروی فکر* می‌گوید: الگو برخی فرضیات مشترک و روشی است که با آن دنیا را تعبیر می‌کنیم. الگو دنیا را برای ما شرح می‌دهد و ما را در پیشگویی عملکرد آن یاری می‌کند. ویلیام هارمون^۳، مؤلف *یک راهنمای ناتمام به سوی آینده*، الگو را همان روش ابتدایی درک، تفکر، ارزشیابی و عمل در کنار تصویری از حقیقت می‌داند.

داده‌ها و روش‌ها

پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. در این تحقیق، از روش‌های ترکیبی بهره گرفته شده است. به این منظور، روش اسنادی و مطالعات کتابخانه‌ای و نیز تحلیل کمی و کیفی به کار گرفته شدند. همچنین از پرسشنامه دلفی برای نظرخواهی از کارشناسان حوزه استفاده شد. هدف این پژوهش، ارائه الگوی آمایش سرزمین در نواحی ساحلی دریای مکران با رویکرد امنیت و توسعه پایدار منطقه‌ای است. بدین ترتیب، این پژوهش چندمرحله‌ای است که برای دستیابی به الگویی بهینه صورت گرفته است. برای این منظور، ابتدا به ارزیابی عوامل چهارگانه ضعف، قوت، فرصت و تهدید در قالب مدل کیفی سوات می‌پردازیم. برای تفسیر، کدگذاری و سهولت در پردازش اطلاعات عوامل چهارگانه، از روش فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی در محیط نرم‌افزاری Expert Choice استفاده کردیم. ابتدا همه عوامل چهارگانه^۴ استخراج، کدگذاری، پردازش و وزن‌دهی شدند و پس از تعیین درجه اهمیت، هریک از معیارها، استخراج و در قالب هفت شاخص تفسیر و اصلی قرار گرفتند. برای بررسی و تحلیل فرصت‌ها و قوت‌های منطقه، از پرسشنامه استفاده شد تا در زمینه موضوع مورد مطالعه، قوت‌ها و فرصت‌ها مطالعه، و تهدیدها و ضعف‌ها مشخص شوند. سپس نتایج در مدل و نرم‌افزار متاسوات^۵ وارد شدند و نقشه راهبرد توسعه و الگوی توسعه و امنیت، با توجه به عوامل درون و برون‌سرزمینی به دست آمد. همچنین برای نمایش وضعیت و سیمای سرزمین و توزیع فضایی منابع در منطقه مورد مطالعه از روش‌های آمار و تحلیل فضایی در نرم‌افزار Arc Gis استفاده شد.

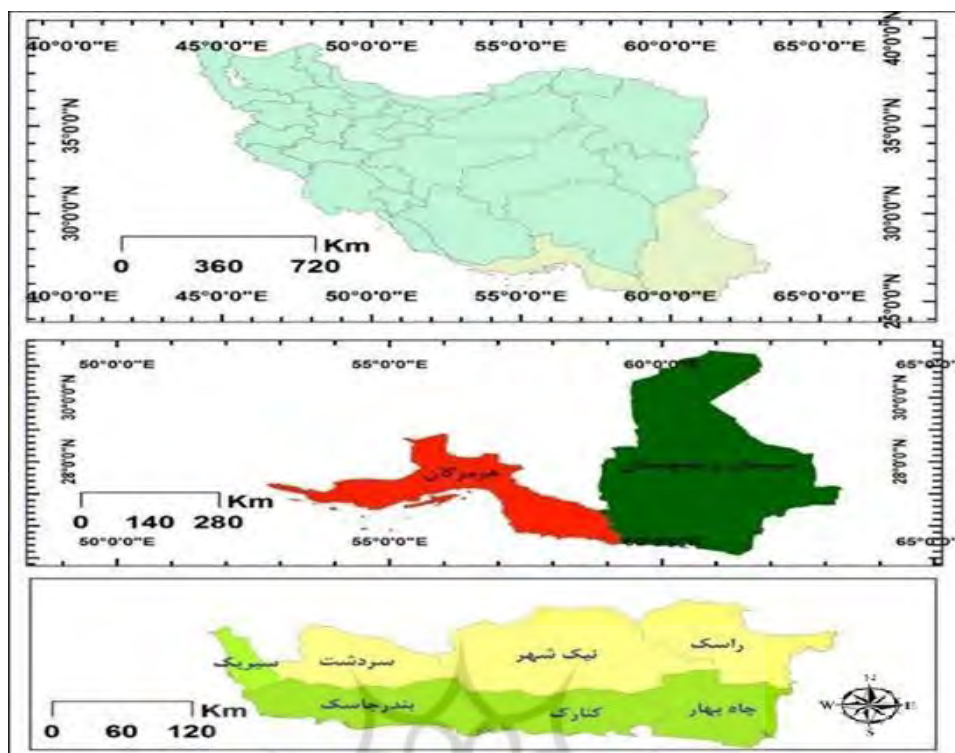
1. Thomas Kuhn
2. Adam Smith
3. William Harmon
4. SWOT
5. Meta-SWOT

شکل ۱. چارچوب نهایی فرایند پژوهش

محدوده مورد مطالعه

مکران سرزمینی ساحلی در جنوب شرقی ایران و جنوب غربی پاکستان است که در طول خلیج عمان، از رأس‌الکوه در باختر جاسک تا لاس بلا در جنوب خاوری ایالت بلوچستان پاکستان گسترده شده است. این منطقه شامل شهرستان‌های چابهار، کنارک، جاسک و سیریک با مساحت ۵۵,۰۳۱ کیلومترمربع است که حدود ۵/۲ درصد از مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد. همچنین در قسمت جنوب شرقی ایران، بین ۲۵ درجه و ۱۵ دقیقه تا ۲۶ درجه و ۴۰ دقیقه عرض شمالی، و ۵۶ درجه و ۵۷ دقیقه تا ۶۱ درجه و ۴۵ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. محدوده اولیه، محدوده راهبردی شامل هفت شهرستان از دو استان هرمزگان و سیستان و بلوچستان است که در این میان، چهار شهرستان سیریک، جاسک، کنارک و چابهار به‌عنوان محدوده عملیاتی و سه شهرستان بشاگرد، سرباز و نیک‌شهر به‌عنوان شهرستان‌های پس‌کرانه طرح معرفی شده‌اند. منطقه مکران ایران از شمال به شهرستان‌های ایرانشهر و نیک‌شهر، از جنوب به دریای عمان، از مشرق به پاکستان و از غرب به استان کرمان و شهرستان میناب محدود می‌شود.

شکل ۲. نقشه محدوده مورد مطالعه

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر قابلیت‌ها و مزایای مدل راهبردی متاسوات را در قالب نرم‌افزار مربوط در برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای و آمایش سرزمین معرفی می‌کند. متاسوات بر مبنای تئوری مبتنی بر منابع^۱ طراحی شده است. بر مبنای این تئوری، منابع و قابلیت‌های منحصر به فرد، عامل اصلی مزیت رقابتی مستمر و پایدار است. بر این اساس، می‌توان با برنامه‌ریزی اصولی و شناخت منابع و قابلیت‌های باارزش، تقلیدناپذیر، کمیاب و غیرقابل جایگزین، مزیت‌های رقابتی پایدار مناطق را شناسایی کرد. داده‌ها با استفاده از دیدگاه‌های ده کارشناس، در چند نوبت گردآوری شدند؛ به طوری که به استثنای اهداف پژوهش، تمامی مراحل پژوهش شناسایی و اولویت‌بندی شدند. متاسوات با پرهیز از تصمیم‌گیری‌های ذهنی و نیز با بهره‌گیری از تکنیکی سامانمند و دقیق، بسیاری از کاستی‌ها و نارسایی‌های سوات را برطرف می‌کند. از سوی دیگر، این مدل با رد دیدگاه توسعه برون‌زا نشان می‌دهد که توسعه و رقابت پایدار، زمانی عملیاتی می‌شود که مناطق از منابع و قابلیت‌های داخلی به بهترین شکل استفاده کنند. متاسوات با شناسایی جایگاه منطقه مورد مطالعه، در ابعاد رقابتی مختلف از جمله استفاده بهینه از مزیت‌های رقابتی گردشگری پایدار در مناطق روستایی، نقش‌های سازنده‌ای دارد که عبارت‌اند از: مشخص کردن میزان ارزشمندی، کمیابی، تقلیدناپذیری، جایگزین‌ناپذیر بودن منابع و قابلیت‌ها، بررسی میزان تأثیر عوامل داخلی بر کنترل تهدیدها یا استفاده بهینه از فرصت‌ها، و بررسی میزان تناسب بین اهداف، منابع و قابلیت‌ها؛ به طوری که از دیدگاه پورتر، مزیت رقابتی برای موفقیت سازمان‌ها، مناطق و کشورها اهمیت اساسی دارد (کوزاک و رمینگتون، ۱۹۹۹:

(۲۷۳)؛ بنابراین، از این نظریه استنباط می‌شود که رقابت یک بازی برد-باخت است و سودآوری سازمان، به موضع‌گیری قدرت در قبال تأمین‌کنندگان، مشتریان و رقبا بستگی دارد. دیدگاه مبتنی بر منابع، بر این فرض استوار است که بنگاه‌ها مجموعه‌ای از منابع و توانایی‌های ناهمگن هستند که آن‌ها را نمی‌توان از بنگاهی به بنگاه دیگر انتقال داد (بارنی، ۱۹۹۱؛ پنرز، ۱۹۵۹؛ و نر فلت، ۱۹۸۴).

نخستین بار آگاروال، استادیار علوم کامپیوتر نوربرت کالج آمریکا، و دو تن از همکاران وی در دپارتمان مدیریت بازرگانی در سال ۲۰۱۲ با الهام‌گرفتن از تئوری مبتنی بر منابع، متاسوات را معرفی کردند. در این تئوری، فرض بر این است که سازمان‌ها، مناطق، شهرها و روستاهای موفق، به‌وسیله قابلیت‌ها و شایستگی‌های متمایز خود پدید آمده‌اند. در نتیجه برای تعیین اقدام راهبردی، منابع یک بنگاه، حیاتی‌تر از محیط آن است. در این دیدگاه، اساس کار، ایجاد و توسعه منابع با هدف تأثیرگذاری بر محیط است. بدین ترتیب، مناطق به‌جای انفعال در مقابل محیط خارجی، به تأثیرگذاری بر آن تشویق می‌شوند و ممکن است مدت‌ها بر محیط تأثیر داشته باشند. در پژوهش حاضر، نیازهای دیگر یک فضا، براساس تئوری مبتنی بر منابع با ارزش بودن، کمیابی، تقلیدناپذیری و جایگزین‌نشدن منابع، فرصت‌ها و نیز قابلیت‌های داخلی (VRIO) منطقه مورد مطالعه ارزیابی می‌شود.

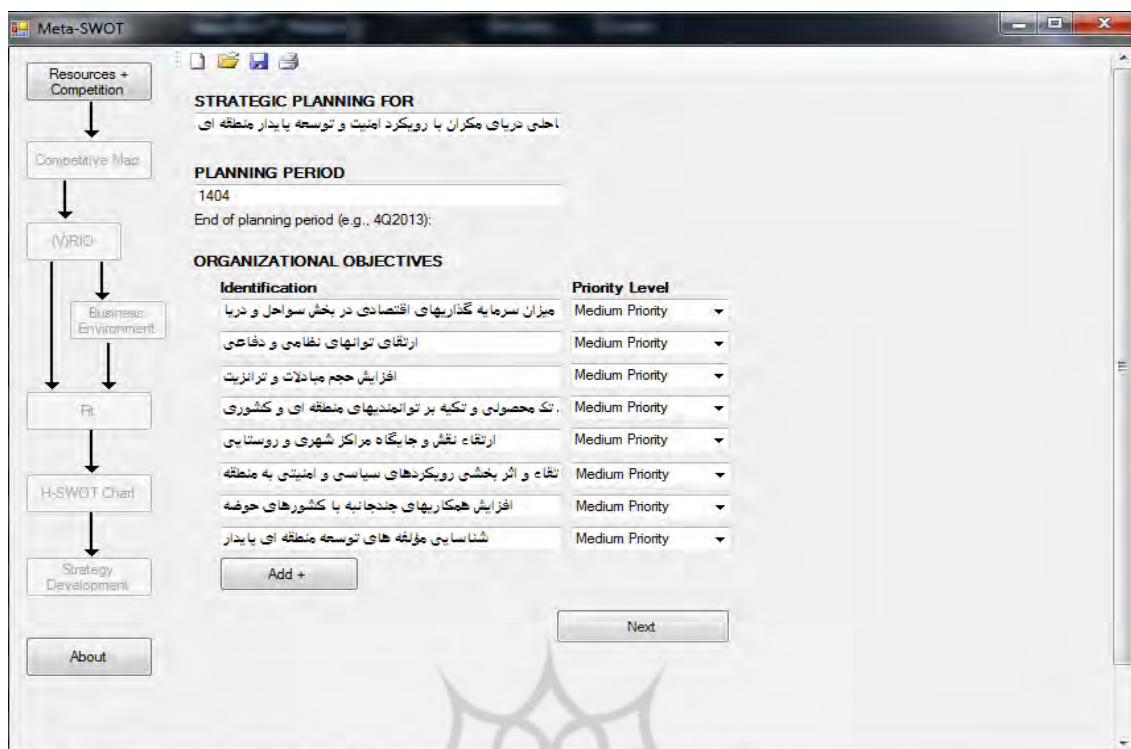
تجزیه و تحلیل داده‌ها

مرحله اول

در گام نخست، اهداف اصلی پژوهش شناسایی شدند. از آنجا که این اهداف وزن یکسانی ندارند، از کارشناسان خواسته شد با توجه به اهمیت هریک از اهداف، آن‌ها را در سه سطح (بالا، متوسط و پایین) اولویت‌بندی کنند. در جدول ۲، اهداف پژوهش و جایگاه آن‌ها نشان داده شده و پس از تدوین این جدول و تعیین درجه اولویت، هریک از اطلاعات وارد نرم‌افزار شده است (شکل ۳).

جدول ۲. اهداف الگوی آمایش سرزمین در نواحی ساحلی دریای مکران با رویکرد توسعه و امنیت پایدار

ردیف	اهداف	سطح اولویت
۱	افزایش سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی در بخش سواحل و دریا	بالا
۲	ارتقای توان‌های نظامی و دفاعی	بالا
۳	افزایش حجم مبادلات و ترانزیت	بالا
۴	خروج از اقتصاد تک‌محصولی و تکیه بر توانمندی‌های منطقه‌ای و کشوری	بالا
۵	ارتقای نقش و جایگاه مراکز شهری و روستایی	متوسط
۶	ارتقا و اثربخشی رویکردهای سیاسی و امنیتی به منطقه	بالا
۷	افزایش همکاری‌های چندجانبه با کشورهای حوضه	بالا
۸	شناسایی مؤلفه‌های توسعه منطقه‌ای پایدار	بالا

شکل ۳. مراحل پردازش در مدل متاسوات - اهداف الگوی آمایش سرزمین

مرحله دوم: شناسایی منابع و قابلیت‌ها

در تئوری مبتنی بر منابع، هر شرکت، سازمان یا منطقه‌ای را به صورت مجموعه منحصربه‌فردی از منابع در سه مقوله دارایی‌های مشهود، دارایی‌های نامشهود و قابلیت‌ها در نظر می‌گیرد (گالبرث و گالوین، ۲۰۰۴: ۵). دارایی‌های مشهود (مالی و فیزیکی) و نامشهود، منابع یک شرکت هستند (مالکیت معنوی، مشخصات و شهرت) و قابلیت‌ها کارهایی هستند که یک شرکت می‌تواند انجام دهد (دانش فنی)؛ بنابراین، منابع و قابلیت‌ها سازه‌هایی متفاوت به شمار می‌روند (آگاروال و همکاران، ۲۰۱۲: ۳). در این گام، منابع و قابلیت‌های منطقه‌ای مکران مطالعه شد و شناسایی در قالب مدل سوات، از طریق کدهای استخراج صورت گرفت؛ به طوری که در این مرحله، منابع و قابلیت‌های ضروری شناسایی شدند و از آنجا که این منابع و قابلیت‌ها وزن یکسانی دارند، با توجه به یک معیار درصدی مشخص، میزان تأثیر آن‌ها نیز سنجیده شد (جدول ۳).

جدول ۳. قوت‌ها و فرصت‌ها در الگوی آمایش سرزمین در نواحی ساحلی دریای مکران با رویکرد توسعه و امنیت پایدار منطقه‌ای

ردیف	قوت‌ها و فرصت‌ها	درصد	کد مستخرج
۱	قابلیت جذب گردشگر داخلی و خارجی و رونق صنعت گردشگری به دلیل شرایط خاص زیست محیطی، وجود ظرفیت در بسیاری از زمینه‌ها و مستعد بودن منطقه از نظر توسعه سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی در زمینه گردشگری و فعالیت‌های گردشگری (طبیعی، انسانی، تاریخی، ورزشی، پزشکی و...).	۴	S2
۲	وجود منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار در این ناحیه با امکانات و مزیت‌های قانونی؛ سرمایه‌گذاری برای اتباع ایرانی و خارجی شامل معافیت از درآمد و دارایی؛ اعمال نکردن مقررات گمرکی و تجارت خارجی در منطقه آزاد، امکان خروج اصل و سود حاصل از به‌کارگیری سرمایه.	۴	S4
۳	موقعیت جغرافیایی راهبردی سواحل مکران در خارج از محدوده پرتراфик و پرتنش خلیج فارس و تنگه هرمز.	۶	S5
۴	کوتاه‌ترین، به‌صرفه‌ترین و کم‌هزینه‌ترین راه ترانزیتی به آب‌های آزاد بین‌المللی برای تأمین نیازها و ترانزیت کالا به کل کشورهای آسیای میانه (افغانستان، ترکمنستان، ازبکستان، تاجیکستان، قرقیزستان و قزاقستان) و برعکس.	۳	O1
۵	پیوندهای فرهنگی-اجتماعی و مذهبی با مردم کشورهای منطقه.	۳	O2
۶	دسترسی به پهنه عملیاتی بزرگ اقیانوس هند و قابلیت نظارت و کنترل خطوط تجارت دریایی در این حوزه؛ مرکز ثقل و تکیه‌گاه جمهوری اسلامی ایران از نظر ژئواستراتژیک در جناح شرقی.	۵	O4
۷	داشتن موقعیت ارتباطی و واقع شدن در مسیر کریدور ارتباطی و ترانزیتی جنوب به شمال.	۵	O10
۸	دسترسی به حوزه‌های پراهمیتی مانند خلیج فارس، شبه‌قاره هند، آسیای مرکزی، جنوب شرق آسیا، تنگه باب‌المندب، دریای سرخ و شرق آفریقا.	۶	O12

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

مرحله سوم: شناسایی ابعاد رقابتی

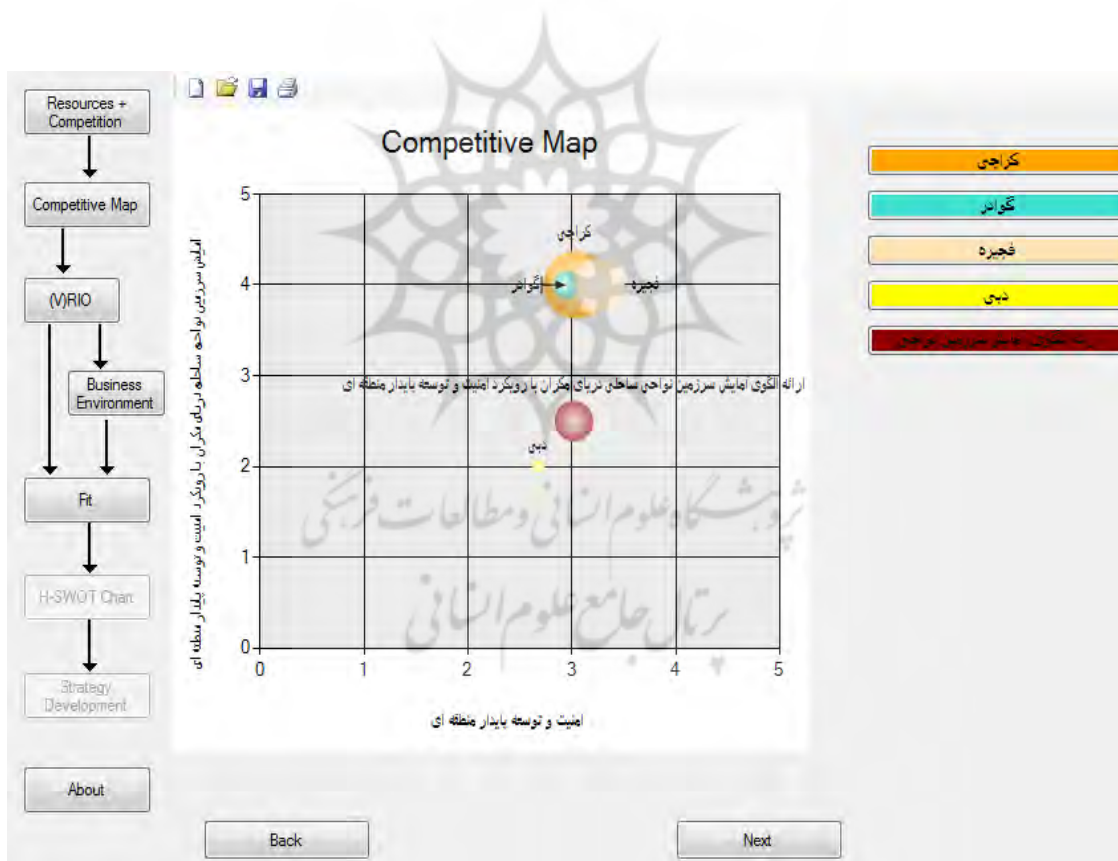
با ترسیم نقشه رقابتی، در مراحل بعد لازم است عوامل اصلی موفقیت (منابع، قابلیت‌ها و فرصت‌ها) در دو بعد رقابتی دسته‌بندی شود. با توجه به منابع و قابلیت‌های استخراج‌شده در مرحله قبلی، ابعاد امنیتی-دفاعی و اقتصادی انتخاب شدند. با توجه به ناسازگاری برخی از عوامل با ابعاد انتخاب‌شده، برای دستیابی به نتایج منطقی‌تر، برخی از این ابعاد از فهرست عوامل حذف شدند. به دلیل مبتنی بودن ماهیت کار بر رقابت و خلق فرصت، در ادامه باید رقبای توسعه‌نیافتگی شناسایی شوند؛ از این‌رو سه منطقه شهرهای بندری کراچی (مرکز ایالت سند پاکستان)، گوادر پاکستان، فجیره و دبئی امارات به‌عنوان رقبای اصلی در منطقه ساحلی مکران (چابهار، کنارک و جاسک) شناسایی شدند. با چنین رویکردی باید برنامه هند را برای سرمایه‌گذاری در چابهار و برنامه چین را برای سرمایه‌گذاری در بندر گوادر مدنظر داشت که هر دو در امتداد ساحل مکران قرار دارند. رقابت میان دو کشور برای ایجاد روابط مستحکم‌تر با جنوب و مرکز آسیا، با تمرکز بر دو بندر چابهار و گوادر نیز باید به‌صورت جدی مدنظر قرار گیرد.

مرحله چهارم: مقایسه قابلیت‌های منطقه مکران با مناطق رقیب در منطقه

در این مرحله، مناطق مورد مطالعه براساس قابلیت‌ها، منابع و فرصت‌های شناسایی شده، در یک طیف پنج‌تایی از بسیار عالی تا بسیار ضعیف با رقیب مقایسه می‌شوند؛ یعنی مشخص می‌شود که منطقه مکران براساس قابلیت‌های شناخته شده، در میان مناطق رقیب چه جایگاهی دارد.

مرحله پنجم: نقشه رقابتی و اولویت‌بندی رقیب

در این گام، با توجه به مقایسه در مراحل پیشین و نتایج، شکل ۴ ترسیم شد؛ به این ترتیب که از نظر آمایش سرزمینی و توسعه منطقه‌ای، بندر کراچی بزرگ‌ترین رقیب در منطقه است و بندر گوآتر، فجیره و دبی به ترتیب رقبای بعدی به‌شمار می‌روند (جدول ۴).

شکل ۴. وزن مزیت رقابتی هریک از مناطق رقیب

جدول ۴. وزن مزیت رقابتی هریک از مناطق رقیب

نام بندر	امنیت و توسعه پایدار منطقه‌ای		الگوی آمایشی		مجموع نرمال شده	
	مطلق	نرمال شده	مطلق	نرمال شده	مطلق	نرمال شده
کراچی	۳/۰۳	۱/۰۱	۴	۱/۱۴	۷/۲	۲/۱۵
گوادر	۲/۹۴	۰/۹۸	۴	۱/۱۴	۷/۱	۲/۱۱
فجیره	۲/۶۶	۰/۸۹	۴	۱/۱۴	۶/۹	۲/۰۳
دبی	۲/۱	۰/۷۶	۲	۰/۵۷	۴/۶	۱/۴۷

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

مرحله ششم: ارزیابی منابع و قابلیت‌ها براساس تئوری مبتنی بر منابع

در این گام، براساس تئوری مبتنی بر منابع، منابع و قابلیت‌ها براساس کامیابی، تقلیدناپذیری و جایگزین‌ناپذیری در یک طیف پنج‌تایی (بسیار موافقم، موافقم، خنثی، مخالفم، بسیار مخالفم) سنجیده شد. همان‌طور که پیش‌تر هم بیان شد، معیار ارزشمندی در این مرحله ارزیابی نمی‌شود و این کار را زمانی می‌توان انجام داد که این معیارها با عوامل خارجی مقایسه شوند. برخی از پاسخ‌های کارشناسان عبارت‌اند از:

کمیابی (R): رقبای ما نمی‌توانند این کار را انجام دهند؟

تقلیدپذیری (I): رقبای ما نمی‌توانند از این قابلیت تقلید کنند؟

غیرقابل‌جایگزینی (O): ما از این عامل به‌وسیله خط‌مشی جبران خود بهره می‌بریم؟

مرحله هفتم: شناسایی عوامل مرتبط PESTEL

در این مرحله، عوامل خارجی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی، فناورانه، بوم‌شناختی و قانونی (PESTEL) مؤثر بر فضای توسعه منطقه‌ای مطالعه شدند. این تحلیل برای شناسایی فرصت‌های پیش‌رو و خطرهای احتمالی گسترش هر مجموعه مؤثر است (بلومبرگ، ۲۰۱۲: ۲). عموماً کاربرد این تحلیل، ارزیابی محیط در ابعاد کلان، و ارزیابی زمان حال است (جونز و هیل، ۲۰۱۳: ۳۳۵)؛ زیرا با عوامل کلان می‌توان تغییراتی اساسی در محیط و مجموعه ایجاد کرد؛ برای مثال، یک بنگاه اقتصادی ممکن است از تدابیر سیاستی جدید و قوانین مالیاتی تازه وضع‌شده تأثیر بپذیرد؛ درحالی‌که تأثیری در این تصمیم‌گیری نداشته است (گیلیسپی، ۲۰۰۷: هوسو، ۲۰۱۱). چارچوب PESTLE بر عوامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فناورانه، زیست‌محیطی و قانونی استوار است (ایزو هیرنه، ۲۰۱۲: ۲۷).

جدول ۵. عوامل محیطی مؤثر خارج از کنترل سازمان فضایی منطقه

ردیف	منابع و قابلیت‌ها	وزن	تأثیر	احتمال	درجهٔ اضطراب
۱	حضور و سرمایه‌گذاری چین در بندر گوادر پاکستان	بسیار بسیار مهم	بسیار قوی	بسیار زیاد	زود
۲	حضور نظامی آمریکا در منطقه	بسیار بسیار مهم	بسیار قوی	بسیار زیاد	فوری
۳	گسترش و نفوذ جریان‌های ارتجاعی و تروریستی در منطقه	بسیار مهم	قوی	بسیار زیاد	فوری
۴	تردد کشتی‌های حامل نفت و فرآورده‌های وابسته	بسیار مهم	بسیار قوی	بسیار زیاد	زود
۵	افزایش سرمایه‌گذاری‌ها در بخش‌های اقتصاد و انرژی	بسیار بسیار مهم	بسیار قوی	بسیار زیاد	زود
۶	شرایط اقلیمی نسبتاً چیره و سخت	متوسط	متوسط	زیاد	زود
۷	توسعه‌نیافتگی سطوح فضای داخلی	بسیار مهم	قوی	متوسط	زود
۸	توسعه‌نیافتگی سطوح فضای بیرونی و کشورهای همسایه	بسیار مهم	قوی	متوسط	زود
۹	حضور اقتصادی هند	متوسط	متوسط	زیاد	زود
۱۰	حضور جریان ارتجاع عربی و محور عربی-آمریکایی	بسیار بسیار مهم	بسیار قوی	بسیار زیاد	فوری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

مرحلهٔ هشتم: راهبرد تناسب

تناسب بین قابلیت‌ها و عوامل خارجی

در این مرحله، از کارشناسان خواسته شد تا به ارزیابی تأثیر منابع و قابلیت‌ها بر عوامل خارجی بپردازند. در واقع، در اینجا تناسب راهبردی با توجه به انطباق عوامل داخلی با خارجی محاسبه می‌شود. بدین ترتیب، بررسی می‌کنیم که چگونه منابع و قابلیت‌ها، فرصت‌ها را تقویت می‌کنند یا تهدیدها را کاهش می‌دهند. به‌طور کلی، در محیط برنامه‌ریزی راهبردی، دو دسته عامل وجود دارد: عوامل داخلی و عوامل خارجی. بیشتر مطالعات، بر تأثیر این دو در فضای برنامه‌ریزی تأکید دارند (اکوا و چی، ۲۰۰۷؛ پرسن، ۲۰۰۲).

تناسب بین عوامل منبع، قابلیت‌ها و اهداف پژوهش

در این مرحله قرار شد کارشناسان به ارزیابی تأثیر منابع و قابلیت‌ها بر اهداف پژوهش بپردازند. در واقع، تناسب راهبردی، براساس انطباق عوامل داخلی با اهداف محاسبه می‌شود. در اینجا بررسی می‌کنیم که به چه میزان منابع و قابلیت‌ها به اهداف پژوهشی کمک می‌کنند.

مرحلهٔ نهم: نقشهٔ راهبردی

در نقشهٔ راهبردی، منابع، قابلیت‌ها و عوامل خارجی بر مبنای سه معیار تحلیل می‌شوند:

الف) نزدیکی منابع و قابلیت‌ها با عوامل خارجی؛

ب) جهت افقی و فوقانی عوامل؛

د) اندازه‌ی حباب‌ها.

منابع و قابلیت‌هایی داخلی، روی نقشه‌ی راهبرد، با حباب‌های آبی نشان داده شده است (شکل ۵). محور افقی (X) کمیایی، تقلیدناپذیری و تناسب سازمانی، و محور عمودی (Y) میزان تناسب راهبردی عوامل را نشان می‌دهد. همچنین اندازه‌ی حباب، میزان تناسب با اهداف را مشخص می‌کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد منابع و قابلیت‌های منطقه‌ای ناحیه‌ی مکران، اوزانی متفاوت دارد؛ به طوری که مؤلفه‌های زیر، با اوزانی که در جدول ۶ آمده‌اند، مقایسه شده‌اند:

جدول ۶. راهبردهای توسعه داخلی

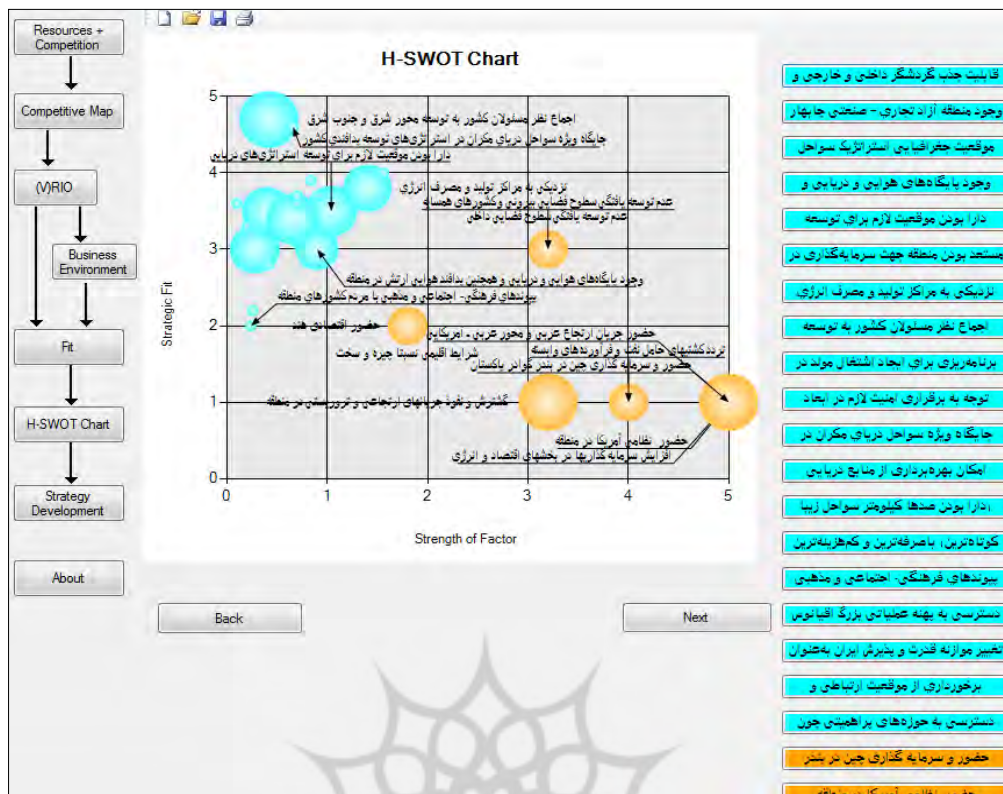
رتبه	اوزان	منابع و قابلیت‌های داخلی	ردیف
۲	X Value: 0.840000033378601 Y Value: 3.29999995231628 Bubble Size: 4.75	موقعیت جغرافیایی-راهبردی سواحل مکران در خارج از محدوده‌ی پرتراپیک و پرتنش خلیج فارس و تنگه‌ی هرمز (این موقعیت، آن را کمتر در معرض تنش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی خلیج فارس قرار می‌دهد؛ بنابراین، با آرامش ناشی از آن، موقعیت خود را به‌نحو اساسی سامان می‌بخشد)	۳
۵	X Value: 0.900000035762787 Y Value: 3 Bubble Size: 3.375	وجود پایگاه‌های هوایی و دریایی، همچنین پدافند هوایی ارتش در منطقه	۴
۴	X Value: 1.03999996185303 Y Value: 3.5 Bubble Size: 4.375	داشتن موقعیت لازم برای توسعه‌ی راهبردهای دریایی	۵
۶	X Value: 0.649999976158142 Y Value: 3.40000009536743 Bubble Size: 4.375	مستعدبودن منطقه برای سرمایه‌گذاری در بهره‌برداری و توسعه‌ی صنایع وابسته به کشتی‌سازی و علوم دریایی	۶
۳	X Value: 1.39999997615814 Y Value: 3.79999995231628 Bubble Size: 4	نزدیکی به مراکز تولید و مصرف انرژی	۷
۱	X Value: 0.420000016689301 Y Value: 4.69999980926514 Bubble Size: 5	اجماع نظر مسئولان کشور درباره‌ی توسعه‌ی محور شرق و جنوب شرق	۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

عوامل خارجی نیز با حباب‌های نارنجی مشخص شده‌اند. محور افقی (X) میزان قدرت عوامل را نشان می‌دهد و نقاط عمودی (Y) و اندازه‌ی حباب، درجه‌ی ضرورت عوامل را مشخص می‌کند.

جدول ۷. راهبردهای توسعه بیرونی منشأ بر منطقه

رتبه	وزن	منابع و قابلیت‌ها	ردیف
	X Value: 5 Y Value: 1 Bubble Size: 3	حضور و سرمایه‌گذاری چین در بندر گوادر پاکستان	۱
۱	X Value: 5 Y Value: 1 Bubble Size: 5	حضور نظامی آمریکا در منطقه	۲
۱	Value: 3.20000004 Value: 1 Bubble Size: 5	گسترش و نفوذ جریان‌های ارتجاعی و تروریستی در منطقه	۳
۲	X Value: 4 Y Value: 1 Bubble Size: 3	تردد کشتی‌های حامل نفت و فرآورده‌های وابسته	۴
	X Value: 5 Y Value: 1 Bubble Size: 3	افزایش سرمایه‌گذاری‌ها در بخش‌های اقتصاد و انرژی	۵
	X Value: 1.79999 Y Value: 2 Bubble Size: 3	شرایط اقلیمی نسبتاً چیره و سخت	۶
	X Value: 3.2000000 Y Value: 3 Bubble Size: 3	توسعه‌نیافتگی سطوح فضایی داخلی	۷
۳	X Value: 3.20000 Y Value: 3 Bubble Size: 3	توسعه‌نیافتگی سطوح فضایی بیرونی و کشورهای همسایه	۸
	X Value: 1.79999 Y Value: 2 Bubble Size: 3	حضور اقتصادی هند	۹
۱	X Value: 5 Y Value: 1 Bubble Size: 5	حضور جریان ارتجاع عربی و محور عربی-آمریکایی	۱۰

شکل ۵. نقشه راهبردی توسعه منطقه مکران

مرحله دهم: الگوهای آمایش سرزمینی ناحیه مکران

در این بخش، با توجه به نتایج مدل متاسوات و منابع و قابلیت‌های استخراج‌شده از نقشه راهبردهای توسعه منطقه مکران، الگوها با توجه به دو دسته عامل داخلی و خارجی ارائه می‌شوند.

جدول ۸. الگوهای آمایش سرزمینی برای منابع و قابلیت‌های برتر استخراج‌شده مربوط به داخل منطقه

ردیف	منابع و قابلیت‌ها	الگوی آمایش سرزمین
۱	<ul style="list-style-type: none"> قابلیت جذب گردشگر داخلی و خارجی و رونق صنعت گردشگری به دلیل شرایط خاص زیست‌محیطی ظرفیت‌ها در بسیاری از زمینه‌ها و مستعد بودن منطقه از نظر توسعه سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی در زمینه گردشگری و فعالیت‌های گردشگری (طبیعی، انسانی، تاریخی، ورزشی، پزشکی و...). 	<ul style="list-style-type: none"> ضرورت تدوین قوانین و حمایت از سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی در گردشگری و اکوتوریسم ایجاد همکاری و جلب اعتماد کشورهای همسایه تکیه بر توان‌های محیطی ناحیه مکران لزوم تبلیغات رسانه‌ای در راستای شناخت بیشتر منطقه تقویت شبکه راه‌ها به‌ویژه راه‌های ترانزیتی ارتقای شاخص‌های توسعه

ادامه جدول ۹. الگوهای آمایش سرزمینی برای منابع و قابلیت‌های برتر استخراج‌شده مربوط به داخل منطقه

ردیف	منابع و قابلیت‌ها	الگوی آمایش سرزمین
		- معافیت‌های مالیاتی
۲	وجود منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار در منطقه با امکانات و مزیت‌های قانونی سرمایه‌گذاری برای اتباع ایرانی و خارجی شامل برخورداری از معافیت بر درآمد و دارایی، اعمال نکردن مقررات گمرکی و تجارت خارجی در منطقه آزاد، امکان خروج اصل و سود حاصل از به‌کارگیری سرمایه، امکان تأسیس شرکت‌های خارجی با هر میزان از درصد سهام و... .	- استفاده از نیروهای متخصص و مجرب - گسترش کیفی خدمات گمرکی - ایجاد و گسترش بازارچه‌های مرزی - حمایت از کار و سرمایه ایرانی - ایجاد و تأمین حاشیه امن سرمایه‌پذیری - کاهش بیکاری و تأمین اشتغال
۳	وجود پایگاه‌های هوایی و دریایی و پدافند هوایی ارتش در منطقه	- افزایش همکاری با بازیگران منطقه‌ای - تکیه بر توان‌های دفاعی و نظامی
۴	وجود موقعیت لازم برای توسعه راهبردهای دریایی	لزوم اتخاذ رویکرد ICZM / مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی
۵	مستعدبودن منطقه برای سرمایه‌گذاری در بهره‌برداری و توسعه صنایع وابسته به کشتی‌سازی و علوم دریایی	- ایجاد و راه‌اندازی شرکت‌های دانش‌بنیان - تکیه بر نیروی متخصص و بومی
۶	نزدیکی به مراکز تولید و مصرف انرژی	خروج از اقتصاد تک‌محصولی و تکیه بر سایر منابع و توان‌های منطقه‌ای به‌ویژه نیروی انسانی
۷	اجماع نظر مسئولان کشور درباره توسعه محور شرق و جنوب شرق	- ابلاغ سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران در خصوص کم‌وکیف عملکردی در ناحیه مکران - در دستور کار قراردادن بیانات رهبر معظم انقلاب در خصوص ناحیه مکران

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

جدول ۹. الگوهای آمایش سرزمینی برای چالش‌ها و تهدیدهای استخراج‌شده در خارج سازمان

ردیف	چالش‌ها و تهدیدها	الگوی آمایشی
۱	حضور و سرمایه‌گذاری چین در بندر گوادر پاکستان	افزایش همکاری با هند
۲	حضور نظامی آمریکا در منطقه	دوستی با هم‌پیمانان راهبردی و یارگرفتن در صحنه سیاست خارجی به‌ویژه دولت روسیه

ادامه جدول ۹. الگوهای آمایش سرزمینی برای منابع و قابلیت‌های برتر استخراج‌شده مربوط به داخل منطقه

ردیف	منابع و قابلیت‌ها	الگوی آمایش سرزمین
۳	گسترش و نفوذ جریان‌های ارتجاعی و تروریستی در منطقه	حفظ برابری و برادری و تکیه بر اسلام واحد
۴	تردد کشتی‌های حامل نفت و فرآورده‌های وابسته	همکاری و تأمین امنیت منطقه‌ای و جلب اعتماد کشورها
۵	افزایش سرمایه‌گذاری‌ها در بخش‌های اقتصاد و انرژی	همکاری با کشورهای منطقه و لزوم افزایش سرمایه‌گذاری بخش خارجی در داخل
۶	شرایط اقلیمی نسبتاً چیره و سخت	عملکرد سیاست‌های توسعه در راستای شاخص‌های توسعه پایدار
۷	توسعه‌نیافتگی سطوح فضایی داخلی	تقویت ساختار و سازمان فضایی
۸	توسعه‌نیافتگی سطوح فضایی بیرونی و کشورهای همسایه	کمک متقابل در راستای تأمین منافع طرفین
۹	حضور اقتصادی هند	همکاری و دوستی با کشورهای منطقه مبارزه با دسیسه‌های جریان وهابیت و ایجاد میانجی‌های منطقه‌ای در راستای حفظ توازن قدرت منطقه‌ای به‌ویژه روسیه و چین
۱۰	حضور جریان ارتجاع عربی و محور عربی-آمریکایی	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

نتیجه‌گیری

بیش از دو دهه است که سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و صاحب‌نظران در ایران به روش‌های مختلف برنامه‌ریزی از قبیل منطقه‌ای، فضایی و آمایش سرزمین توجه کرده‌اند؛ به‌طوری‌که با تدوین راهبردهای مطلوب و درون‌زا بر توان‌ها و منابع محیطی نواحی جغرافیایی تأکید ورزند و توسعه‌ای جامع و فراگیر ایجاد کنند که در آن، تعادل منطقه‌ای در زمینه‌های طبیعی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی برقرار شده است.

در ایران نیز مانند بیشتر کشورهای درحال توسعه، یک، دو یا درنهایت چند منطقه، مسئولیت اصلی را در تولید ملی و ارائه خدمات عمومی و بالطبع شکوفایی اقتصادی-اجتماعی برعهده داشته‌اند که به قیمت عقب‌نگه‌داشتن مناطق دیگر بوده است. باید اذعان کرد که نابرابری و محرومیت به‌مثابه آن روی سکه توسعه، خطری مستقیم برای امنیت جامعه به‌شمار می‌آید و بدون توجه و برنامه‌ریزی عمومی برای از میان برداشتن نابرابری، هیچ‌گونه برنامه‌ریزی توسعه نباید انجام شود. توسعه متعادل و هماهنگ مناطق، پیش‌نیازی بسیار مهم برای پایداری اقتصادی و پیشرفت یکپارچه کشور است

(Matric and Savic, 2001). در دیدگاه‌های تبیین‌کننده فرایند توسعه منطقه‌ای، توازن در توسعه و آرایش متعادل فعالیت‌ها در فضا، اهمیت خاصی دارد. در این میان، نابرابری‌های منطقه‌ای از دو زمینه اصلی نشئت می‌گیرد: نخست شرایط طبیعی هر منطقه جغرافیایی و دوم تصمیمات سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی. نکته مهم این است که با پیشرفت فناوری، از اهمیت عامل اول کاسته شده و به اهمیت عامل دوم افزوده شده است؛ بنابراین، در ایجاد نابرابری منطقه‌ای، تصمیمات سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان، بیشترین تأثیر را دارد (پورمحمدی و زالی، ۱۳۸۸: ۳۰).

پیشنهادها

با توجه به تأثیر بسیار زیاد تصمیمات سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و مدیران کشور در روند توسعه منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود تا بهره‌برداری از ظرفیت‌های مثبت و پتانسیل‌ها و رفع نواقص و تهدیدها افزایش یابد:

- ✓ تقویت زیرساخت‌های دفاعی و امنیتی منطقه در جهت حفظ تمامیت ارضی کشور؛
- ✓ ایجاد بسترهای مناسب و فرصت‌های برابر برای ایجاد رشد و توسعه درون‌زا در جهت نیل به تعادل منطقه‌ای؛
- ✓ حفظ ارزش‌ها و مزیت‌های منطقه با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی و اقتصادی؛
- ✓ اختصاص ردیف بودجه از منابع اعتباری دولتی و غیردولتی برای ارتقای شاخص‌های توسعه‌یافتگی منطقه؛
- ✓ تأکید بر اشتراکات فرهنگی-مذهبی و تقویت همگرایی، هویت و یکپارچگی ملی برای حفظ وحدت و پیوندهای اجتماعی منطقه؛
- ✓ توسعه سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی در بخش صنعت منطقه، متناسب با مزیت‌های نسبی و رقابتی؛
- ✓ سازمان‌دهی شبکه سکونتگاهی بین مراکز استان، شهرها و روستاهای منطقه؛
- ✓ توجه خاص به توسعه و آبادانی به‌ویژه نواحی حاشیه مرزهای منطقه؛
- ✓ تعیین نقش ملی و فراملی برای استان به اقتصاد دریامحور؛
- ✓ فراهم‌سازی زمینه‌ها و امکانات لازم برای ایفای نقش مؤثر کشور در حوزه ترانزیت بین‌الملل؛
- ✓ توسعه کشاورزی با در نظر گرفتن محدودیت منابع آب در منطقه؛
- ✓ ایجاد تمهیدات لازم برای رونق گردشگری در منطقه؛
- ✓ تعامل مؤثر و سازنده با کشورهای همسایه و گسترش همکاری‌های اقتصادی و بین‌المللی.

منابع

- آسایش، حسین (۱۳۸۳)، *اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای*، چاپ دهم، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
- ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۸۹)، «امنیت و توسعه در مرزهای جنوب خاوری ایران و برنامه‌ریزی راهبردی برای آن»، *اطلاعات سیاسی اقتصادی*، سال بیست‌وچهارم، شماره ۹ و ۱۰، صص ۱۳۶-۱۴۹.

- ابراهیم‌زاده، عیسی و میرنجف موسوی (۱۳۹۳)، *روش‌ها و فنون آمایش سرزمین*، انتشارات سمت، تهران.
- احمدی‌پور، زهرا، حیدری موصل، طهمورث و اکبر میرجلالی (۱۳۹۰)، «تبیین عوامل ناامنی در جنوب شرق ایران»، فصلنامه مطالعات اجتماعی، شماره ۲۷، صص ۱۳-۴۴.
- ازکیا، مصطفی (۱۳۷۸)، *جامعه‌شناسی توسعه*، انتشارات کیهان، تهران.
- اطاعت، جواد و سیده زهرا موسوی (۱۳۹۰)، «رابطه متقابل امنیت ناحیه‌ای و توسعه‌یافتگی فضاهای سیاسی با تأکید بر سیستان و بلوچستان»، فصلنامه ژئوپلیتیک، دوره هفتم، شماره ۱، صص ۷۰-۸۷.
- پورمحمدی، محمدرضا و نادر زالی (۱۳۸۸)، «تحلیل نابرابری‌های منطقه‌ای و آینده‌نگاری توسعه (نمونه موردی: استان آذربایجان شرقی)»، نشریه علمی-پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی دانشگاه تبریز، سال پانزدهم، شماره ۳۲، صص ۲۹-۶۴.
- پورموسوی، سید موسی و همکاران (۱۳۸۷)، «ساماندهی سیاسی فضا و نواحی فرهنگی و کارکردی در ایران»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم، شماره ۳، صص ۷۵-۱۰۱.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۱)، *مقدمه‌ای بر استراتژی‌های امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران: رهیافت‌ها و راهبردها*، جلد اول، انتشارات فرهنگ گفتمان، تهران.
- تقی‌زاده، فاطمه (۱۳۸۷)، *آمایش سرزمین، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی*، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، تهران.
- حافظ‌نیا، محمدرضا و ابراهیم رومینا (۱۳۸۴)، «تحلیل ظرفیت‌های ژئوپلیتیک سواحل جنوب شرق ایران در راستای منافع ملی (فضای مورد غفلت)»، جغرافیا و توسعه، دوره سوم، شماره ۶، صص ۵-۲۰.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۴)، *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*، انتشارات پاپلی، مشهد.
- حشمتی جدید، مهدی، بشارتی، محمدرضا و غلامرضا زارعی (۱۳۹۳)، «ملاحظات دفاعی-امنیتی آمایش سرزمین در کشور (مطالعه موردی: جنوب شرق کشور)»، مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، سال سیزدهم، شماره ۷۵، صص ۱۰۹-۱۲۹.
- درایسدل، آلاسدایر و جرالده، اچ. بلیک، (۱۳۷۳)، *جغرافیای سیاسی خاورمیانه و شمال آفریقا*، انتشارات وزارت امور خارجه، تهران.
- رحمانی‌فضلی، عبدالرضا و عباس سعیدی (۱۳۹۴)، *پیوستگی توسعه و امنیت مناطق مرزی جستاری در مفهوم‌شناسی، جغرافیا، دوره سیزدهم*، شماره ۴۷، صص ۷-۳۳.
- زرقانی، سید هادی (۱۳۸۶)، *مقدمه‌ای بر قدرت ملی*، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.
- زیاری، کرامت‌الله (۱۳۷۸)، *اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، انتشارات دانشگاه یزد، یزد.
- _____ (۱۳۹۰)، *برنامه‌ریزی شهرهای جدید*، چاپ دوازدهم، انتشارات سمت، تهران.
- شبیعه، اسماعیل (۱۳۹۱)، *مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری*، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
- عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۰)، *ژئوپلیتیک*، انتشارات سمت، تهران.
- _____ (۱۳۸۷)، *ژئواستراتژی در قرن بیست‌ویکم*، انتشارات سمت، تهران.
- کامران، حسن (۱۳۸۱)، «جایگاه سیاست دریایی در جمهوری اسلامی ایران»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، شماره ۱۶۴، صص ۵۸۵-۵۹۸.
- لورو، پاسکال و فرانسوا توال (۱۳۸۱)، *کلیدهای ژئوپلیتیک*، ترجمه حسن صدوق، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

- متقی، ابراهیم (۱۳۸۳)، «تهدیدات امنیت ملی در دوران عملیات پیش‌دستی‌کننده»، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی کرج، پیش‌شماره ۲.
- محمدحسینی، مسعود و عباس علیپور (۱۳۹۱)، «سنجش تهدیدهای امنیتی در جنوب شرق کشور (با تأکید بر امنیت مرزی)»، مجله سیاست دفاعی، سال بیستم، شماره ۷۸، صص ۱۶۳-۱۹۵.
- واثق، محمود، صفوی، سید یحیی و سید سلمان حسینی (۱۳۹۵)، «رهیافت هم‌تکمیلی، مبانی و کارکردهای آن با تأکید بر منطقه جنوب شرق ایران»، سال دوازدهم، شماره ۱ (پیاپی ۴۱)، صص ۲۴-۵۹.
- هومن، حیدرعلی (۱۳۸۶)، *شناخت روش علمی در علوم رفتاری*، انتشارات سمت، تهران.
- Acquaah, M. and Chi, T. (2007), *A Longitudinal Analysis of the Impact of Firm Resources and Industry Characteristics on Firm-Specific Profitability*, Journal of Manage Governance, No. 11: 179° 213.
- Bloomberg, L. P. (2012), *SWOT, PESTEL, Porter's 5 Forces and Value Chain*, pp. 1-16. Retrieved from <http://cfdn.ivoryresearch.com/wp-content/uploads/2013/04/Bloomberg-Business-sample1.pdf>
- Matric, M., and Savic, G. (2001), *An application of DEA for Comparative Analysis and Ranking of Regions in Serbia with Regards to Social-Economic Development*, European Journal of Operational Research, No. 132: 343° 356.
- Mayers, N. (1994), *The Cairo Crunch. People and the Plant*, Springer, Verlage, Newyork.
- Richardson, B., and Richardson, R. (1992), *An Approach to Business Planning*.
- Regional Planning Office (1997), *Spatial Planning: The Concepts, Needs and Experiences*, Tehran: Budget and Plan Organization.
- Thin, N. X. et al. (2002), *Evaluation of Urban Land-Use Structures with a View to Sustainable Development*, Environmental Impact Assessment Review, Vol. 22, No. 5: 475° 492.
- Wernerfelt, B. (1989), *From Critical Resources to Corporate Strategy*, Journal of General Management, Vol. 14, No. 3: 4° 12.
- Ahmadi-Pur, Z., Heidari Mosul, T., Mirjalali, A., (2011), *Explaining the Insecurity Factors in the South East of Iran*, Journal of Social Studies, Vol. ???, No. 27: 13° 44. (In Persian)
- Asayesh, H. (2004), *Principles and Methods of Regional Planning, 10th Edition*, Payame Noor University Press, Tehran. (In Persian)
- Agarwal, R., Grassl, W., and Pahl, J. (2012), *Meta-SWOT: Introducing a New Strategic Planning Tool*, Journal of Business Strategy, Vol. 33, No. 2: 12° 21.
- Azkiya, M. (1999), *Development Sociology*, Kayhan Publishing House, Tehran. (In Persian)
- Barney, J. B. (1991), *Firm Resources and Sustained Competitive Advantage*, Journal of Management, Vol. 17, No. 1: 99° 120.
- Drysdale . , and Blake, G. (1994), *Political Geography of the Middle East and North Africa*, Ministry of Foreign Affairs Publications, Tehran.
- Ebrahimzadeh, I. (2010), *Security and Development at the Southeast Borders of Iran and Strategic Planning for it*, Economic Political Information, Vol. 24, No. 9/10: 136° 149. (In Persian)

- Ebrahimzadeh, I., and Mousavi, M. N. (2014), *Methods and Techniques for Designing the Land of Publications*, Samt, Tehran. (In Persian)
- Eta'at, J., and Mousavi, Z. (2011), *The Relationship between Regional Security and the Development of Political Spaces with Emphasis on Sistan and Baluchestan*, Geopolitical Quarterly, Vol. 7, No. 21: 70° 87. (In Persian)
- Ezzati, E. (2011), *Geopolitics*, Department of Publications, Samt, Tehran. (In Persian)
- (2008), *Geostrategy in the 21st Century*, Samt, Tehran. (In Persian)
- FAO (1993), *Guidelines for Land Use Planning*, Development Series 1, FAO, Rome.
- Galbreath, J., and Galvin, P. (2004), *Which Resources Matter? A Fine-Grained Test of the Resource-Based View of the Firm*, Academy of Management Proceedings, No. 1: 1° 6.
- Hafezniya, M. R. (2005), *Geopolitical Principles and Concepts*, Papeli Publications, Mashhad. (In Persian)
- Hafezniya, M. R. and Romina, E. (2005), *Analysis of Geopolitical Capacities of the Southeast of Iran's Shores in line with National Interest (Space of Neglect)*, Geography and Development, Vol. 3, No. 6: 5° 20. (In Persian)
- Hansen, N. M. (1968) *French Regional Planning*, Edinburgh Indian University Press.
- Heshmati Jadid, M., Basharati, M. R., and Zarei, G. (2014), *Defense Considerations - Security of the Land Expansion in the Country (Case Study: Southeast of the Country)*, Defense Management and Management, No. 7: 129° 109. (In Persian)
- Hooman, H. A. (2007), *Knowledge of the Scientific Method in Behavioral Sciences*, Samt, Tehran. (In Persian)
- Husso, M. (2011), *Analysis of Competition in the Mobile Phone Markets of the United States and Europe*, MSc Thesis, Aalto University, Retrieved from <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/770>
- Isaksson, R. (2006), *Total Quality Management for Sustainable Development Process-Based System Models*, Business Process Management Journal, Vol. 12, No. 5: 632° 645.
- Isoherranen, V. (2012), *Strategic Analysis Frameworks for Strategic Orientation and Focus*, University of Oulu, Oulu.
- Kamran, H. (2002), *Position of Maritime Policy in the Islamic Republic of Iran*, Faculty of Literature and Humanities, Tehran University, No. 164: 598° 585. (In Persian)
- Kozak, M., and Rimmington, M. (1999), *Measuring Tourist Destination Competitiveness: Conceptual Considerations and Empirical Findings*, International Journal of Hospitality Management, Vol. 18, No. 3: 273° 283.
- Laura, P., and Toal, F. (2002), *Geopolitical Keys*, Translated by: Hasan Sadoog, et al., Measurement of Security Threats in the South-East of the Country (with Emphasis on Border Security), Defense Policy Magazine, Vol. 20, No. 78: 163-195.
- Matric, M., and Savic, G. (2001), *An Application of DEA for Comparative Analysis and Ranking of Regions in Serbia with Regards to Social-Economic Development*, European Journal of Operational Research, No. 132: 343° 356.
- Motaghi, A. (2004), *National Security Threats during the Preemptive Operations*, Political Science Quarterly, No. 2: . (In Persian)

- Pehrsson, A. (2002), *The PSE Model: Entry into Emerging Markets*, Strategic Change, No. 11: 143° 154.
- Penrose, E. T. (1959), *The Theory of the Growth of the Firm*, New York: Wiley.
- Pourmohammadi, M. R., and Zali, N. (2009), *Analysis of Regional Inequalities and Development Prospects. (Case Study: East Azarbaijan Province)*, Journal of Geography and Planning Tabriz University, Vol. 15, No. 32: 29° 64. (In Persian)
- Pourmousavi, M. et al., (2008), *Political Organization of Space and Cultural and Functional Areas in Iran*, Journal of Geopolitics, Vol. 4, No. 3: 75° 101. (In Persian)
- Taghizadeh, F., (2008), *Land Expansion, Encyclopedia of Urban and Rural Management*, Publications of the Organization of Municipalities and Dignitaries of the Country, Tehran. (In Persian)
- Tajik, M. R. (2002), *Introduction to Iran's National Security Strategies: Approaches and Strategies*, Vol. 1, Farhang Discoman Publishing, Tehran. (In Persian)
- Rahmani Fazli, A., and Saeedi, A. (2015), *The Relationship between Development and Security of the Boundary Areas*, A Study on Conceptualism, Geography, Vol. 13, No. 47: 7° 33. (In Persian)
- Shiae, I. (2012), *An Introduction to the Basics of Urban Planning*, Iran University of Science and Technology, Tehran. (In Persian)
- Wasegh, M., Safavi, Y., and Hosseini S. (2016), *Supplementary Approach, Its Foundations and Functions with Emphasis on the Southeast Region of Iran*, Vol. 1, No. 41: 24° 59. (In Persian)
- Zarghani, H. (2007), *Introduction to National Power*, Research Institute for Strategic Studies, Tehran. (In Persian)
- Zayyari, K. (1999), *Principles and Methods of Regional Planning*, Yazd University Press, Yazd. (In Persian)
- (2011), *New Town Planning*, 12th Edition, Samt, Tehran. (In Persian)